

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Museumbillede: Agnes Smidts portræt af H. P. Hansen.
Kjeld Galder: Kongens ryttere på flugt for Wallensteins tropper.
Niels Black Hansen: Lidt skolehistorie fra Ris sogn

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

NR 3

1. MARTS 1949

25. ÅRG

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

Sparekassen for Skagen og Omegn

Telefon 57

Skagen

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard IB KRISTIANSEN KURLÆGE
AABEN HELE AARET
TLF | 514 | 515 **SILKEBORG** FORLANG PROSPEKT

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

Aktieselskabet

Motorfabriken „Frederikshavn“

Haslev Gymnasium - *Kostskole for Dreng*

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.
Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel, Rektor. Hasl

Aktieselskabet

Banken for Hobro og Omegn

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9½-12½ og 2½-4½

HORSENS

Aktieselskabet

Landbanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700 . Skive.

a.s Treborg

Trikotage . Manufaktur en gros

Købmagergade 67-69

København Palæ 8084

Den lollandske Landbo-stands Sparekasse

NAKSKOV

Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mill

Reserver ca. 3,8 Mill.

Kontorer i: Maribo - Birkerød -
Dannemarie - Stokkemarke.

International Turist-
og Eksportkørsel

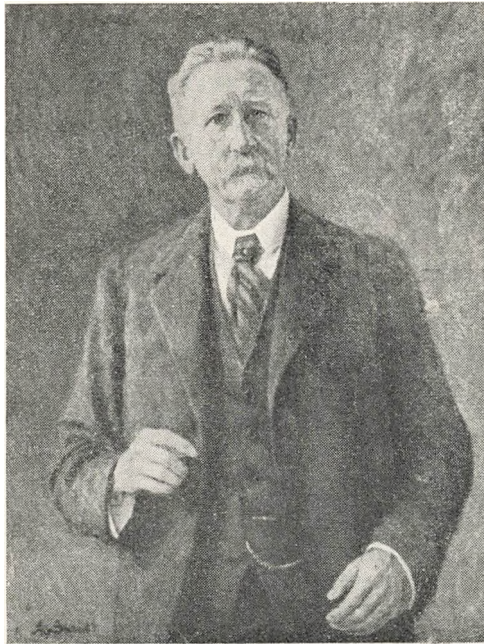
E. J. Lauritzen

Sønderport . Tønder . Tlf. 520

Peter Jessen

Manufaktur og Konfektion

Aabenraa

Agnes Smidts nye portræt af H. P. Hanssen stammer fra foråret 1948. Den ydre årsag til arbejdets påbegyndelse var en opfordring fra Åbenrå museumsbestyrelse om at sælge museet et billede, der kunne repræsentere hendes kunst.

Hun havde tidligere til det nationale billedgalleri på Folkehjem malet et portræt af H. P. Hanssen, som hun anså for mislykket og derfor atter fjernede. Desuden havde hun i sin tid tegnet den sønderjydske fører til Højskolebladet. Originaltegningen hertil er nu i red. Niels Hansens eje.

Til støtte for sin hukommelse har Jrk. Smidt til sit portræt anvendt det kendte fotografi, der findes reproduceret i »Et Tilbageblik« III, s. 357; men hun har malet ham som taler en face. Kroppen er svagt drejet, så figurens venstre side med hånden i hoftehøjde er lidt nærmere på tilskueren end højre, hvis hånd løftes, som en taler gør det, når han ønsker at indskærpe noget. Billedets højre og den nederste del af dets venstre side er belyst, medens dennes øverste del ligger i skygge.

H. P. Hanssen er iført et blågråt jakkesæt, ansigtet er stærkt rødmosset med lyst hår og skæg og midt i de blå øjne med hans karakteristiske rolige, optimistisk faste, næsten troskyldige blik.

Oplivende farvemomenter bringer det rødstribede slips og guldurkæden. Hænderne, der efter den yngste søn Bjørn Hanssens mening oprindeligt var for store, har Agnes Smidt senere omarbejdet.

Står dette portræt måske end ikke helt på højde med hendes allerbedste (grev Schack, professor Verrier), så giver det dog en udmærket karakteristik af H. P. Hanssen på et malerisk forsvarligt grundlag.

Agnes Smidt har selv betegnet det som »hæderligt håndværk«.

Jens W. Klinkby.

Kongens Ryttere paa Flugt for Wallensteins Tropper

KJELD GALSTER

I 1625 havde Christian IV — mod Rigsraadets vilje — kastet sig ind i den tyske Krig: Herredømme mod Nord over Sverige havde han maattet opgive Tanken om efter Kalmarkrigen; nu tilstræbte han Herredømme mod Syd.

Krigen var gaaet ulykkeligt, i August 1626 led han det store nederlag ved Luther am Barrenberge, og Fjenden nærmede sig Landets Grænser.

Stemningen i Kongens Hær, der saa at sige udelukkende bestod af hvervede tropper, var slet, da de paa Grund af Kongens Penge trang i lange Tider ikke fik deres Sold.

I 1627 opholdt Tage Thott sig i Lejren i Tyskland. I hans Indberetninger til Kansleren er der ligesom et Omkvædt¹): »Penge fejler og; saa her er tvende Regimenter til Hest, som endnu ingen Penge haver bekommet« (6. April). »Her er nyankommet en stor Hob Skotter, . . . mens der ingen Middel til Gevær og mønstermaaned.« (10. Juni). »Al vores Mangel er Penge; her er endnu tre Regimenter til Hest, haver ingen Penge bekommet, saa vel som ingen af Fodfolket; saa dersom vi fange ikke Penge snart, da bliver alt vores Værk ligget.« (15. Juni). »Os fejler kun een Ting; havde vi det, da haabtes jeg, der skulde blive godt«. (3. Juli). »Nu kommer flux Franzoser og Skotter an, kan intet blive mønstret; Aarsagen kan Hr. Kanceler lettelligen eragte« (18. Juli).

Et uhyggeligt Tidens Tegn var Forholdene i Haderslev Len. Her laa de *calenbergske Ryttere*. Om deres Huseren mod Bønderne

skrev Lensmanden paa Riberhus, Alb. Skeel (3. Marts 1627)²):

»Kære Hr. Kanseler. Jeg kan dig ikke fuldskrive, som somme af de Ryttere, her ligger alle vegne omkring, holder Hus, saa dersom det skal vare noget, da er Bønderne fordærvet, og haver Bønderne allerede slagen fem ihjel af Rytterne. Her er ingen Lensmand paa Haderslevhus, og begge Lens Gods ligger mange Steds i By hos hverandre; saa havde de ikke mig herhjemme, vilde det endda gaa værre til. Jeg skriver jo dennem til somme Ritmeistre, og somme taler jeg selv med, saa den Del af Rytterne, som gør det for groft, bliver straffet. Der haver været den Ritmeister, som haver skrevet mig til, at han vilde tage alle sine Ryttere til sig og overfalde en Landsby, om Bønderne ikke blev straffet. Bønderne derimod, baade her og andre Steder, haver været hos mig og begæret, at de maa samle dennem og værge sig selver. Men jeg og Ritmesteren haver forliget Rytterne og Bønderne tilsammen, saa de er bleven forligt, efterdi der var Fejl paa begge Sider.« — Det er altsaa kommet til Blodsudgydelser mellem Kongens Ryttere og Kronens Bønder, og mere har truet.

C. 29. April udgik der Befaling til Oberst Calenberg (paa Tysk), at han skulde rykke ind i Oberst Nelles Kvarter, og samtidig en Befaling til den nye Lensmand paa Haderslevhus, Wulf v. Buchwald, at han skulde effectuere denne Befaling, og da de sandsyn-

1) Danske Magazin. 4 R. VI S. 128. 131. 133. 136.

2) smst. S. 127.

ligvis ikke vilde kvittere Lenet, skal han hidkalde Hjælp fra Kolding og Ribe Len, for at tvinge dem dertil. Lensmændene de to Steder, Albert Skeel og Ludde Lange, fik samtidig Besked om at have hele Almuen rustet for at tvinge det Calenberger Regiment bort.

Saavidt kom det nu ikke. Men Befalingerne giver et uhyggeligt Indtryk af Opløsning af Orden og Disciplin imellem Kongens tyske Ryttere: Kongen er aabenbart forberedt paa, at de — ubetalte — Ryttere ikke vil lystre selv deres øverste Krigsherre, og Opsætsigheden findes ikke blot mellem Rytterne, men ogsaa mellem Officererne, helt op til Obersten, synes det.

I Juli kom der onde Tidender, vore Folk i Schlesien skulde være slaæet. Det var saaledes, og før Nederlaget havde der været Mytteri af Kongens Tropper.

Opsætsigheden bredte sig helt til Kongens eget Livkompagni, Danskere, Skaaninger. »De 180 Mand af Livkompagniet var igaar helt mutvillige (opsætsige), vilde intet lade sig kommandere. De raabte paa Penge. Der er ogsaa stor Disorder iblandt dem, og er at befrygte, de forløber alle sammen³⁾«. «

Samtidig med dette Mytteri skete der en stor Ulykke: Fjenden gik over Elben lidt syd for Lauenborg. Grænsen var truet af Tilly, og Wallenstein nærmede sig fra Sydøst.

Siden »Grevens« Tropper lejrede paa Sjælland og Johan Rantzau rykkede op i Jylland, havde Danmark ikke set fjendtlige Ryttere og Soldater. I omtrent 60 Aar — siden Syvaarskrigen — var der ikke ført nogen Krig, der ramte haardt, altsaa ikke siden Bedsteforældrenes Tid. Derfor havde der hersket en sorgløs Stemning i Befolkningen, trods de alvorlige Begivenheder i Tyskland, ja selv da Danmark var blevet impliceret blev den ved, det, der skete var saa langt borte, det var hvervede Tropper, der kæmpede, det var Kongens Krig.

Det er sikkert rigtigt, naar *Søren Tvilling* gengiver Stemningen saaledes:

Den Tid du hørt', den Krig gik an
Udi det Bøhmisk' Rige,
Kongen blev en landflygtig Mand,
Maat' Land og Folk undvige,
Da sadst du her, tænkt' aldrig paa,
At saadan Straf kune dig og naa,
Ingen vaar da din Lige.

Naar Ridd'r og Svende i det Land
Maat' sig i Mark'n forføje,
Naar de blev slagen Mand hos Mand
Og luktes mangt et Øje,
Da sadst du her og gjord' dig glad,
Løft' Haand og smiled kun derad
Og spækkede din Trøje.

Naar de løb hen i Skov og Skjul
Med Kvind og Børn vel bange,
Da sadst du her og drakst god Jul
Med din' Kanutter mange.
Om Natten sov du som en Stok,
Naar de raabt' ynkelig: Ve og Vok,
Hvad er vi hjert'lig bange!

Naar deres Døtt'r blev tag'n dem fraa
Og ført i fremmed' Lande,
Da satt' din Mø sit Smykke paa
og smykked hendes Pande.
Naar Slot og Fæst blev tagen ind,
Slogst du det hen i Vejr og Vind,
Ment' ing'n kund' dig bemandede.

Men nu var Situationen den, at alle maatte se »den Ruin, som nu skinbarligen er for Øjnene.«

Kongen havde i den senere Tid i Reglen opholdt sig i Glückstadt. Men endelig, den 13. September, sejlede han derfra. Den 14. kom han i Land i Ditmarsken, »hvor Folket var hel ubeskeden«; derfra red han over Tønningen mod Husum.

Sine Planer og det underlige, der skete — nu var Begivenhederne i Skred — fandt han

3) Indkomne breve til danske cancelli. 27. 7. 1627.
(fra Axel Arenfeldt).

sig noget senere (5. Oktober) foranlediget til at forsvare overfor Rigsraadet, hvorfor han gav en Skildring af det, der var sket⁴).

»Der vi udi Holsten saavidt Anordning gjort havde, som der at gøre os muligt var, og vi fornå, at Fjenden rykkede Riget nærmere, vi ogsaa var vis paa, at Rennsborrig i Længden ikke kunde holde. . . ., saa drog vi den 13. Sep. fraa Glückstadt, i den Agt og Mening at samle en Armé af vores Rytteri og Landfolket paa et belejligt Sted og der gribe Stand. Og droge saa ved Nat og Dag hen ad Flensborrig, i Mening sammesteds en Begyndelse at gøre, og kom saa did den 15. ejusdem.«

Det er tydeligt, at Kongen allerede paa dette Tidspunkt er ganske raadløs. Han havde lige erfaret, hvor ringe Hjælp, der var i det holstenske Opbud (en samtidig Krønikeskriver ytrer — vel noget overdrevent — at han ikke marcherede »uden med lydelig Graad«), nu vilde han bygge Forsvaret paa det slesvigske og jyske, samt paa en Del af Rytteriet, en ringe Rest af Hæren, som han ellers havde anbragt rundt om i Bremen og Holsten. Det er, som han selv nu ikke kan begribe, at en fast Plan til Danmarks Forsvar var nødvendig; han havde stadig følt sig som Hærfører i Tyskland, kun tænkt som Angriber, ikke villet regne med, at Forsvar kunde blive nødvendigt.

I Flensborg skete saa Katastrofen.

»Der vi nu kam uden for Slottet paa Bakken, hørte vi underskedlig Blæsen, Larmen og Raaben i Byen, saa og nogle Kompagnier til Hest rykke den Vej hen ad Haderslev, saa at vi ikke kunde vide, om det var Frind eller Fjend. Der vi nu af en Herremands Relation fornå, at det var vores Folk, begav vi os paa Slottet og der talede med en Del af Officererne og fandt der alting udi en *extraordinari perturbation*⁵), som intet var mulig at corrigere.«

Det var Rhingrev Otto Ludwigs og — vor gamle Bekendts — Oberst Calenbergs Rytte-

re, der var i Aktivitet. I Forgaars var de ved Rendsborg stødt paa de Kejserslige Ryttere, de var blevet slaaet, og under Tilbagetoget var nogle af dem blevet nedhugget. Nu var der gaaet to Dage, og de var kommet 60 km bort fra Fjenden, saa det har næppe været Panikken fra Sammenstødet, der sad dem i Blodet. Nej, dels har de været ilde tilfreds med at skulle være alene om — sammen med Bundeopbudet — at forsvare Jylland mod den stærkt fremstormende, overmægtige Fjende; og dels har de tænkt, at nu vilde de ikke længere snydes for deres »Tractement«.

Kongen har altsaa helt mistet Herredømmet over sine Ryttere. Flere var allerede rykket nordpaa, det har nok været de Calenbergske, der nogle Maaneder tidligere, i April, havde vist sig ustyrlige, og som fra den Tid havde blodige Mellemværender med de Haderslev Bønder.

» . . . som intet var mulig at corrigere.« Kongen beretter videre: »Der vi sligt fornå, vilde vi os til Haderslev forføje og befo! det danske⁶) saavel som det tyske Rytteri, at de smukt sagte henad Haderslev skulde marsere og intet haste, uden at Fienden denem alt for stærkt kam paa Halsen. Mens en Del deraf naaede frem før vi«.

Saa stor har Panikken været, at Kongens Ryttere ikke har haft Spejdere ude, saa de ikke har haft Anelse om, hvor Fjenden var; han stod paa den anden Side Eideren!

Kongen gav altsaa Rytteriet Ordre til, at de »smukt sagte henad Haderslev skulde marsere.« Vi kan give en Skildring af deres Færd kun faa Mil nord for Flensborg, idet Borgmester og Raad i Aabenraa har givet deres naadige Herre, Frederik af Gottorp, Besked om, hvad der lige var passeret der⁷) (22. Sept.).

Efter at en Trup Ryttere, der om Natten havde haft Kvarter i Byen, om Morgenen (d.

4) Egenhændige breve I. 271

5) Forvirring.

6) Adelsens Rostjeneste.

7) Gottorpske Arkiv Cam II pag. 174. Capsa 27. Nr. 7—8.

15.) var redet ud af Byen, vendte en Skare (eine Partei) om — de havde konstateret, at de fleste af Borgerne var flygtet — og plyndrede nogle Købmandshuse for engelsk Klæde og andet.

Derefter begav en anden Skare sig til Borgmesterens Hus. Dør og Vinduer slog de ind, Skabe og Kister brød de op med Økser og tog heraf, hvad de kunde bruge.

En halv Time senere kom en tredie Skare og faldt ind i Borgmesterens Hus. De gennemgik det fra Kælder til Loft og tog Penge og Sølv fra Fruen. Derpaa plyndrede de de andre Borgerhuse.

Tre Dage før Rytterne kom, havde Hertugen givet Befaling til, at man skulde bringe sit Gods bort i Sikkerhed, men Tiden havde været for kort, og der havde været for faa Skibe, og man havde kun nødtørftigt faaet skjult det i Skoven. Det havde Rytterne faaet Kundskab om, de søgte og fandt det, og hvad de ikke fandt, det tog det Ros (Losgesindlein), som kun havde luret derpaa i Skoven (Folkene selv var af Frygt for Rytterne løbet derfra).

Den næste Nat kom en Løjtnant med en Trop Ryttere og begærede Kvarter, og for at undgaa videre Ulykke fjøede Borgmesteren ham. Men efter Midnat kom en ny Trop ridende hen foran Byens Slagbomme, som de ønskede aabnet, »for at de hurtigt kunde drage gennem Byen.« Da de var kommet ind, red de straks hen til Amtsskriverens Hus, og da de ikke kunde støde Døren op, knuste de et Par Vinduer, sprang ind og tændte Lys. Da Byttet her var ringe (hans Gods var bragt i Sikkerhed med Skib), gik de hen for Borgmesterens Dør og forlangte, han skulde aabne, ellers vilde de gøre det selv. Borgmesteren sendte sin Tjener ud, for at han skulde lade ringe med Stormklokkerne. Da Rytterne hørte dem, steg de til Hest. Borgerne, der i Hast var kommet i Vaaben, jagede efter dem. Foran Slagbommene maatte Kon-

gens Ryttere stige af og løbe derfra; en af dem blev skudt i denne Tumult.

Den næste Dag (16. Sept.) kom en Ritmester hen mod Aften med omtrent 150 Ryttere, som havde afbrændt de omliggende Landsbyer ved Hærvejen og to Kirker, og begærede, at man aabnede Slagbommene og lod dem ride gennem Byen. Men man troede dem ikke og frygtede, at de skulde sætte Byen i Brand, Borgerne samledes med deres Bøsser og andre Vaaben og sagde nej. Da nu Ritmesteren hørte det, begærede han, at man skulde vise dem den anden Vej uden om Byen. Det skete, og saa sendte man ogsaa to Tønder Øl og nogle Skinker ud til den nærmeste Landsby. Men nu truede Ritmesteren med, at han den næste Morgen vilde komme igen og sætte Byen i Brand, det havde han tilstrækkelig Befaling til, sagde han. Saa krøb Borgerne til Korset og købte ham bort for en taalelig Brandskat; Hestene, som Rytterne Dagen før var løbet fra, maatte de sende med med alt Tilbehør; derefter røvede Rytterne nogle af Borgernes Heste, der græssede uden for Staden.

En Fortegnelse, der kort efter indsendtes til Hertugen, angiver, at der i Aabenraa Amt af Kongens Ryttere blev brændt 45 Gaarde, tre Præstegaarde og to Kirker.

Den 16. September kom Rytterne til Haderslev. Røven og Plyndren som i Aabenraa Amt. Dagen derefter stak de Byen i Brand; om af ond Vilje eller tilfældigt i den almindelige Forvirring kan ikke afgøres. Halvdelen af Staden brændte.

Under Ridtet nordpaa havde Kongen taget sin Bestemmelse: Grænsen til Kongeriget skulde forsvares, med Koldinghus mod Øst og Riberhus mod Vest.

Vi lader Kongen fortsætte sin Beretning:

»Den 17 ejusdem drog vi til Kolding, sammesteds at gribe Stand; mens *panicus terror* var der saa stærk forhaanden, quod nihil supra (at der intet var at stille op).

I sin fuldstændige Raadvildhed spurgte Kongen nu om Raad i Øst og Vest:

»Til Kolding adspurgte vi og lod adspørg: alle dem, vi finde kunde, som i Landet kyndig vare, hvor man bedst kunde gribe Stand og gøre den Del, man burde at gøre.

Blev os svaret, at her ingen sikker Plads var, der man sig kunde samle, uden Fyen og Vendsyssel.«

Kongen bestemmer sig saa til at lade hele Jylland sydfor Limfjorden ligge aabent for Fjenden.

Om denne skæbnesvangre Beslutning maatte selvfølgelig Befolkningen advares, at de kunde tage deres Forholdsregler.

»Undersaatterne ved Skrivelse at advare, var ganske umuligt, for Tidens Kortheds Skyld, saa og havde vi ingen hos os, som Breven forfærdige kunde, ikke heller var der nogen *apparentia* til at bringe dem fort.«

Saa blev da Lensmanden paa Koldinghus, Gunder Lange, sendt afsted: »Saa blev Gunde Lange befalt, sig straks ind i Landet at begive og der advare Folket at *de skulde flytte* (s: flygte).« Det var det Raad, den Advarsel, den Hjælp, Kongen kunde give den jyske Borger og Bonde. Og hvem kunde flygte, undtagen Adelen og de rige Borgere?

Næste Dag, 18. September, sejlede Kongen med Kirstine Munk og Rhingreven og dennes Ryttere, de bedst disciplinerede, over til Fyen.

Ernst Mansfeldt, Condottieren, der vel bedre end nogen anden kendte sine »Soldater« og deres Mentalitet, udtalte ved denne Tid⁸⁾: »Det er uimodsigeligt, at Krigstugten ikke kan opretholdes, naar Soldaten ikke faar sin Sold. De og deres Heste kan ikke leve af Luften. Alt, hvad de have paa, Klæder og Vaaben, opslides og gaar i Stykker; skal de købe det igen eller lade nyt gøre i Stedet, kræves der Penge. Forsyner man dem ikke tilstrækkeligt med disse, tager de, hvor de finder noget, og kanske ikke blot saa meget, som de har tilgode; de hverken tæller eller

vejer. Aabner man Døren, buser de lige paa i deres Tøjlesløshed. De tager alt, tvinger alt, slaa og nedhugger alt, som vil gøre Modstand. Med eet Ord: Man kan ikke udtænke nogen Uorden, som de ikke kan sætte i Sving; thi ved Samlivet med forskellige Nationer er de blevet fuldstændig oplærte i alle Skurkestreger. De skaaner intet Menneske, af hvad Stand og Værdighed han end er; der er intet Fristed for dem, intet Rum er helligt: Kirker, Altre, Grave; ja endog de døde Kroppe er ikke sikre for deres tyvagtige og røveriske Voldsgerninger. Alt det ved vi, tilstaar vi og have til vor Hjertesorg maattet se flere Beviser paa.«

»Aabner man Døren, buser de lige paa i deres Tøjlesløshed.« Det var det, Christian IV havde gjort ved sin helt konfuse Optræden og fuldstændige Mangel paa Udveje.

Inden sin Flugt have Kongen overdraget *den udvalgte Prins* (Christian) at organisere Forsvaret. Den første Tid, Kongen havde været i Tyskland, havde Prinsen været hans Stedfortræder. Men han havde vist sig fuldstændig uduelig, en Vindunk og Øltønde, uden nogensomhelst Ansvarsfølelse, saa Kongen havde været nødt til at kassere sin Søn. Nu — i Panikstemningen — satte han ham paa denne yderst vanskelige Post.

Det faar staa hen, om de Calenbergske Ryttere har plyndret i Kolding, mens Kongen var der; men allerede Dagen efter hans Afrejse, forgreb disse Kongens Ryttere sig paa Kongens Gods.

Nogle af Rytterne nærmede sig Ovenporten paa Koldinghus, der var laaset, og gennem en Aabning i den skød Slottets Brygger en af dem. Kort efter kom en Hob af dem tilbage, og da de ikke kunde faa Bryggeren udleveret, krøb nogle af dem ind ad Vinduerne og aabnede Ovenporten for de andre. Nu styrtede de ind i K. M.s Gemakker og plyndrede »af det bedste de kunde overkomme«, røvede Fløjelstapeter og Silketøj, skamferede

8) Hist. Archiv I 1877. 435.

Døre og andet. Heste og Vogne, der skulde have ført Kongens Gods bort, tog de fra Bønderne⁹⁾).

Ingen kunde for »det udenlandske Krigsfolks« Skyld med Sikkerhed rejse mellem Byerne, der var nu Røvere paa de jyske Hovedlandeveje ved højlys Dag.

Alle Hæmninger var borte, en Rus af Plyndrings- og Ødelæggelseslyst havde besat de tyske Ryttere, Kongen havde længe ikke betalt dem, nu kunde de tage, hvad han skyldte dem, hos hans Undersaatter, der var næsten forsvarsløse. Og Hestene galopperede, hurtigt var de inde paa Sideveje, der kunde naas meget paa en Dag.

Men Prinsen? Prinsen var i skarpt Trav redet fra den ene Ende af Jylland til den anden, Kolding - Vejle - Holstedbro - Vestervig, paa 4 Dage, *forud* for Rytterne, han var jo ikke som de sinket af Plyndring.

Men heller ikke Vendsyssel og Thy blev forsvaret. En af Bøndernes Førere, Herredsfogden i Kær Herred, Anders Kærulf sagde:

han skulde førre døet paa Stedet end Rytterne skulde komme over; og da de forsøgte det, slog Bønderne dem tilbage.

Da Wallensteins Tropper nærmede sig, gjorde de Calenbergske Ryttere Mytteri, de vilde ikke kæmpe og havde allerede paa egen Haand sendt en Trompeter til Fjendens Lejr for at dagtinge. Stort bedre var Stemningen ikke hos de andre.

Den 8. Oktober kapitulerede Kongens Ryttere ved Aalborg.

Bønderne, der havde været samlet og kæmpet mod Kongens Tropper, foretog sig intet mod Kejsersens. »Det gjorde intet Gode at sætte sig til Modværge,« mente deres Anfører Lars Dyrskjøl.

Onsdag 10. Oktober kom Prinsen, der havde ligget syg, til Skibs i Torup i Hanherred »fra Fienderne, som hannem nær efter vare.«

I 1½ Aar var Jylland derefter besat af Kejsersens Folk, og led under Besættelsesmagtens Tryk.

9) Jyske Saml. 2 R. III 244 ff.

Lidt skolehistorie fra Ris sogn

NIELS BLACK HANSEN

I Ris præstearkiv findes et par skoleprotokoller, som med visse lakuner omfatter 19. århundrede, dog således at 50erne er så godt som gledet helt ud og indførslerne efter 1864 bliver mere og mere sparsomme. Med indsættelsen af en kredsskoleinspektør i 1876 hørte jo de kirkelige myndigheders skoletilsyn egentlig op, selv om præsten vedblivende som lokalskoleinspektør var folkeskolelærernes nærmeste foresatte.

Den første af de nævnte protokoller¹⁾ begynder med året 1806 og har på første side

1) Ris præsteark. 78. F. I. (LA).

følgende påtegning (overs.):

Denne protokol har jeg anskaffet mig på egen bekostning for at kunne optegne bemærkninger om skolerne i sognet. Den har kostet 5 sk. sl. holst. cour. J. Grauer.

Oplysningens mænd, foran generalsuperintendent *Adler*, arbejdede som bekendt med særlig ihærdighed for en hårdt tiltrængt forbedring af skolevæsenet. Den store reform kom i 1814, men forinden havde *Adler* udsendt regulativer til de forskellige provstier, som skulde forberede loven. Det første var

regulativet af 1801 for Åbenrå provsti. Det et bestemmelserne i regulativet og den nye tids oplysningsvilje, der spores i den protokol, som der her skal gives nogle udpluk af. Præsterne *Grauer* (1795—1821) og *Wulff* (1821—1856) har i Ris sogns skoler arbejdet i denne ånd, og protokollen vidner om, hvor stærkt skolens trivsel har ligget dem på sinde.

Degneskolen i *Ris* var den ældste i sognet. Ved siden af den var der distriktsskoler i *Brunde* og *Rishjarup* og en biskole i *Mjøls-Lunderup*, som blev distriktsskole i 1840. *Søes* fik først sin egen skole i 1856.

Protokollen er naturligvis ført på tysk indtil efter treårskrigen. Vi gengiver nogle uddrag på dansk og begynder med skolen i *Ris*, som vel var den ældste i sognet, men ikke den bedste.

Degnen hed i 1806 *Nis Nissen*, *Nis Degn*, som han kaldtes ifølge *Ris Sognekrønike*, affattet af pastor *Juhl* i 1890'erne (nu i Landsarkivet). Pastor *Kier*, *Øster-Løgum*²⁾ har betegnet *Nis Degn* som en regnemester, men pastor *Juhl* tvivler lidt, da en af de første indførsler i skoleprotokollen går ud på, at ingen af eleverne i *Ris* skole var i stand til at forvandle 85 sk. til mark og sk.

Vi giver nu nogle uddrag af protokollen.

1807. Børnene havde læseøvelser, dels i tysk, dels i dansk. Det første lød mere som dansk end som tysk, og ingen forstod, hvad han læste. Jeg lod drengene regne; mekanisk betragtet gik det meget godt, men så snart der skulde tænkes, vilde det ikke lykkes, f. eks. kunne de større drenge ikke dele 50 rdl. 36 sk. i lige dele under 9 personer.

1812. Skolelærer *Hans Christesen*. Der er mangel på læsebøger. Meget få har hidtil regnet, næsten voksne prøver på dog endnu at lære lidt. Skrivningen er sjælden og dårlig og i det hele mekanisk. Retskrivning har man ikke begreb om. Uden skrivning, regning, læsning er der ikke drevet noget. Den nye læ-

rer vil prøve på at få orden i kaos. Han har udarbejdet nye forlæg. De er på tysk, de næste vil blive på dansk, for at børnene kan forstå meningen.

1813. Geografi. Begyndelsen god. — Børnene kunde nu begynde at stavé. . . .

1814. Skolen proppet med børn. Skønt der var opstillet bænke alle mulige steder, måtte en del stå. Dertil kom den mefitiske luft som følge af uddunstningerne fra så mange børn (70—80), som næsten gjorde mig opholdet i skolestuen uudholdeligt (unausstehlich).

Børnene sidder som skruet sammen, og luften er så fordærvet, at man næppe kan udholde det en time.

1815. Nu er største parten i stand til at bringe egne tanker på papir, hvilket tidligere var næsten umuligt.

1816. Når man af protokollen ser, hvor lidt børnene besøger skolen, må man undre sig over, at de er så vidt, som de er.

1817. Skolen var meget godt besøgt. Den frygtelige dunst og den mefitiske luft i skolen er en følge af dels det tågede vejr, dels det lave terræn og endelig dels børnenes store antal i forhold til skolestuens størrelse.

1818. Trods det gode vejr skolen kun halvt fuld. Det er utilgiveligt, at forældrene i dette distrikt er så forsømmelige. Læreren kan trods god vilje og trofast flid intet udrette.—

27. 6. s. år. Der blev ikke holdt skole, fordi der kun var mødt ét barn — hem!

1819. Jeg læste for første og anden klasse et pensum af naturhistorien og lod børnene gengive det hørte på tavlen. To drenge gjorde det så godt, at jeg forærede dem hver en bibelsk historie.

1825. Af flere opgivne ord blev af børnene i 1. klasse skrevet en topografi af *Ris*. Ret godt, såvel i stilistisk som grammatisk henseende.

1827. Degnen for indgående i geografi. Spanien tager hele vinteren. Det skal kun være en geografi in nuce i folkeskolen.

1845. Den nye lærer, substitut *Nyegård*,

2) Sj. Aarb. 1934, s. 37 (H. Hejselbjerg Paulsen).

havde spurgt præsten, om han måtte lade børnene regne hver for sig, da de ellers skrev af. Præsten (Wulff) svarede, at han måtte gøre alt, hvad der kunde fremme selvstændig tænkning og selvstændigt arbejde.

1846. Sang-Melodien »Paa Gud aleene haver jeg sat min Liid« er smuk og er endnu aldrig blevet sunget i kirke eller skole her. Det gik meget godt, og jeg håber, at de smukkeste melodier i vor salmebog nu kan komme i brug.

1847. Endelig nået så vidt efter årelang møje! Nu gælder det om at få dannet et sangkor til kirken. Tilsyneladende har lærerne kun lidt interesse for sagen, man skulde tro, at det måtte være en glæde for dem, når den vordende generation kunde synge ordentlig med på salmerne i kirken!!!

Vi vender os nu foreløbig til *Brunde*.

1806. Børnene læste et pensum af de danske aviser, hvorved de udtalte flere vanskelige ord meget rigtigt. Drengene lod jeg oversætte et stykke fra dansk til tysk. Alle forsøg var mangelfulde, omend meningen var truffet. Det var påfaldende, at en dreng konstruerede godt, men lavede mange fejl i stavningen, en anden derimod stavede de tyske ord godt, men lavede lutter danske konstruktioner. Drengene regnede med behændighed meget indviklede regnestykker på tavlen.

Danske breve indeholdt meget få fejl. De tyske var kun oversættelser af de danske. Den hyppigste fejl var den, at udsagnsordet i overensstemmelse med dansk blev sat i sætningens midte i stedet for i slutningen.

1807. I tysk og i skrivning gode fremskridt. Med sætningsbygningen går det ikke rigtig. Der Däne scheint noch zu viel hervor.

1810. Nu begyndes med matematisk geografi. Børnene konjugerede og analyserede. Ved analysen kneb det endnu med hurtigt at finde bestemt tid, form, tal og person af et opgivet ord. Forstandsøvelser med de større.

1814. Tysklæsning og oversættelse. Udtalen ret god, og man hørte ret sjældent, at det

var danske, som læste tysk. . . . Sproglige øvelser over begreberne biord, bisætning, modsætning og virkning, som vidnede om øvet eftertanke.

1815. Begrebet *fjende* blev rigtigere og fuldstændigere udlagt end begrebet *forsonlig*. Hvert barn affattede 24 sætninger (som dog alle skulde være sande og rigtige). I hver sætning skulde subjektet begynde med det bogstav, som fulgte i den alfabetiske orden, og prædikatet med det følgende bogstav. Det gik ret godt. Nogle børn udmærkede sig ved valget af emnerne.

1816. Læsning i underklassen. Med undtagelse af nogle stupide hoveder, om hvilke det ved enhver undervisningsgenstand kan siges: oleum et operam perdidit (olie og møje spildt), læste alle ret godt. Forstandsøvelser med 1. og 2. klasse. Jeg lod skrive stil over 6 opgivne ord. 1. klasse: Afrika, kanon, amtmand, kul, species og ånd; 2. kl.: vej, vogn, rug, vind. . . . Det var påfaldende, at børnene i 1. klasse, der sad adskilte og absolut ikke kunde træffe nogen aftale, næsten alle begyndte med ordene: der var en amtmand i Afrika.

1837 (Wulff). Matematisk geografi. Sol-systemet med planeterne og deres biplaneter. Måneskin og måneskifte og grunden dertil. Jordens bevægelser, omfang og gennemsnit. Ækvator, vendekredse, ekliptik, meridianer, jævndøgn, sommer- og vintersolstitium osv. Altsammen af børnene besvaret meget rigtigt og grundigt. —

Forskellen mellem skolerne i Ris og Brunde er iøjnefaldende. Hvad den sidste indførsel angår, kunde man næsten føle sig fristet til at spørge, hvor mange sproglige studenter hundrede år senere vilde være i stand til at give meget rigtige og grundige svar på de fremsatte spørgsmål af den matematiske geografi.

1844. Børnene skelner ikke mellem »meer« og »flere«. Wulff mener, at læreren er skyld

i det. Han stammer fra Tørninglen. [»flere« er fremmed for målet også i Brunde].

1846. De tyske drenge [må være tilflyttede] gør helt gode fremskridt i dansk stil, men ganske vist bedre i tysk. Børnene er i det hele dygtige til at deklinere og konjugere i det tyske sprog. Det er den bedste skole i sprogkundskab; men det er også det bedste distrikt for læreren at arbejde med. I hovedregning er opgaverne vanskeligere end i Hjarup (blandet med brøker); men børnene løse dem hurtigt og rigtigt. Også Wohlenbergs [Røde Kro] læser godt, selv om deres udtale endnu er noget germaniseret.

1847. Alt blev [i religionsundervisningen] behandlet for hurtigt, nøgent og koldt, og skulde jeg bedømme Jessens religiøse sans herefter, vilde jeg næsten tro, at han ingen religiøs følelse har, hvilket vilde være meget, meget slem. Om de guddommelige egenskaber får børnene imidlertid dog de rette begreber, hvilke tilsyneladende fattes Nye-gaard; i det mindste er de, tror jeg, ikke tydeligt til stede hos ham.

Skolen i *Rishjarup* var også bedre end sogneskolen i Ris. At børnene ikke kunde komme til rette med det tyske sch, som de udtalte som sk, og at de sagde minneske og undt for menneske og ondt, er ligeså forståeligt, som at pastor Grauer påbød, at de skulde lære lille tabel på dansk og ikke på tysk. De klarer såvel sætningsdannelser af de 24 bogstaver — »gut gemacht« — som forstandsøvelser. For opsporingen af synonymika får de sehr gut. I hovedregning udviste de megen øvelse, og i dansk sproglære bestod de sehr rühmlich. Deres forstand opfattede ret godt, og deres fornuft dømte meget rigtigt, skriver Grauer.

I 1827 skriver p. Wulff: Da læreren efter min mening havde ofret sig meget og han lagde for dagen, at han ikke mere var så søv-nig, var det mig en sand kristenfyrd at kunne skrive i protokollen, at eksaminationen i det hele var forløbet til min tilfredshed! Jeg

har tidligere nogle gange måttet tage lidt hårdt på ham, fordi han efter min overbevisning fortjente det. Men når man må dadle, hvor det er nødvendigt, så skal man med des større beredvillighed og glæde rose, hvor ros er på sin plads! Det gør så godt så godt³⁾ hos den revsede som hos revseren.

1840. To børn læste og oversatte tysk. Bortset fra udtalen godt og temmelig godt. Og nu kommer den interessante tilføjelse: Det vilde være at ønske, at også børnene i Ris fik nogen øvelse i at læse og oversætte tysk, så længe øvrighedens befalinger udstedes på tysk⁴⁾.

Biskolen *Mjøl-Lunderup* var for de mindre børn i området, de større gik i Ris skole. Biskolen blev holdt om vinteren, skiftevis i Mjøl og Lunderup. Lærerne, som ikke havde faaet læreruddannelse, skiftede næsten ligeså tit. I 1817 skriver p. Grauer, at nogle forældre havde klaget over en ny lærers altfor store strængighed. Men præsten giver læreren ret. Før havde børnene kunnet gøre og lade, hvad de vilde; nu skulde de adlyde og holde orden. At engang en enkelt 13 års dreng ikke kunde læse endnu, undres man mindre over, end at der i en sådan skole kunde være tale om kendskab til ordklasserne. I 1837 får læreren af p. Wulff det skudsmål, at han gør sig den største flid på at lære børnene alt, hvad han selv ved og kan, og præsten håber, at den nye mand vil blive en dygtig skolemand, når han kommer fra seminariet.

I 1840 blev skolen til en distriktsskole og kom derved på linie med de andre skoler i sognet. Den har tilsyneladende nok kunnet hævde sig. Da præsten vilde inspicere skolen en lørdag for at se, hvor mange børn der var i skole netop denne dag, fandt han skolen lukket, fordi skolelæreren var kørt til byen med kartofler. Den stakkels mand kom, som Wulff skriver, søndag morgen til mig og var

3) Fremhævet af p. Wulff.

4) Fremhævet her.

meget forknyet. Jeg beroligede ham med forsikringen om, at det ikke vilde sige noget ved en lærer af hans slags! (Jeg selv havde jo også forsømt skolen før jul). Pastor Wulff roser også sangen i Mjøs skole og fremhæver det nyttige i ledsagelse på violin. Det har jeg, skriver han, selv erfaring for, da jeg i mine unge dage lærte at synge efter noder hos kantor Juul sen. i Tønder, nemlig ved hjælp af hans ledsagelse på violin.

Mjøs lærer på Wulffs tid den eneste skole i sognet med såkaldt *gensidig undervisning*. Degnen i Ris havde ingen medhjælpere, og i Brunde og Rishjarup var der for få elever.

I det første årti efter treårskrigen er der ingen indførsler i protokollen, og *Marcus Kjær*, som blev præst efter Wulffs pludselige død i 1856, har først begyndt igen i 1860⁵). Hans bemærkninger er mere kortfattede. Pastor Kjær havde sit ganske særlige besvær med degnen, *Nyegaard*. Præsten har under 15. 5. 1865 indført om et besøg i Ris skole (dansk):

En Dreng, Niels Schmidts Søn, havde sidet flere Uger i Skolen og kjendte endnu ikke Bogstaverne. Paa min Bemærkning desangaaende yttrede Degnen, at han tænkte, at *Drengen snart vilde blive kjed deraf og da blive hjemme*⁶). For en saadan Yttring maatte jeg give Degnen en alvorlig Irettesættelse og betydede ham, at det gav et daarligt Vidnesbyrd for hans Skole, og her forelaa tydeligt en Pligtforsømmelse fra hans Side. De øvrige Børn læste godt, flere havde lært at læse før de kom i Skole. Derpaa lod jeg dem aflægge en Prøve i Regning. De mindre Børn havde slet ikke gjort nogen Begyndelse, og selv de, som havde besøgt Skolen i over 2 Aar, kunde endnu ikke deres 1 gang 1. Ligeledes havde de Børn, som allerede kunde læse godt, ingen Lektion at lære i deres Catechismus eller Psalmebog. Med Sang kunde slet ikke anstilles nogen Prøve. Efter Degnens Yttring *havde han ingen Sang om Somme-*

*ren*⁷). Med enkelte Børn anstilledes der en Prøve i at læse og oversætte Tydsk. Med Læsningen gik det ret godt, med Oversættningen mindre godt, da Børnene ikke kendte noget til Ordklasserne, Enkelttal eller Flertal, Declination eller Conjugation. Degnen mente, *han havde selv ikke lært saadant, kunde heller ikke nedlade sig til at anstille praktiske og lærerige Øvelser*⁸), mente ogsaa, at *en Time daglig*⁹) var for meget.

På næste side af protokollen står: Ifølge Resolution fra den slesvigske Regering d. d. 2. 7. 1866 blev Nyegaard entlediget for sit Embede som *uværdig*¹⁰).

Denne afskedigelseshistorie er en sand almanakfortælling i gammel stil om emnet præst og degn, og den har aflejret en sådan bunke papir i Åbenrå amtsarkiv¹¹), at man ikke rigtig forstår, at den tilsyneladende ikke har sat sig spor i den stedlige overlevering.

Stridighederne har stået på i flere år, og begge parter har indberettet flittigt. Præsten påstod, at degnen nedbrød al respekt både i skolen og i kirken, og at han hverken duede det ene eller det andet sted. Han tugtede umanerligt, nægtede at undervise visse børn, omhalsede og kyssede sin kone, der bragte ham eftermiddagskaffe ind i skolen, så han fik drengene til at »smadske«, skræede og spyttede, mens han sang for i kirken, så kladaserne fløj snart ind i staderne, snart langs gangen, lod præst og ligfølge vente forgæves på kirkegården, skønt præsten flere gange sendte bud efter ham, skældte skoleforstanderen, Heise fra Risgård, ud for »en tysk kjæltrung« i hans egen stue og opførte sig i det hele efter modpartens fremstilling på en måde, som hverken menighed eller skoleinteressenter kunde være tjent med.

Når man gennemlæser akterne, kan man ikke frigøre sig fra den tanke, at degn Nyegaard har været en særdeles stridslysten

5) Ris præsteark. 78. F. 2. (LA).

6-7) Fremhævet af p. Kjær.

8-9-10) Fremhævet af p. Kjær.

11) Journalsager 1866. XVII nr. 11.

mand. Ligesom det lille Danmark, skriver han engang i 1864, trodsede stormagterne, således kæmpede han, Johan Samuel Dyrhof Nyegaard, mod de hjemlige magthavere for sit embede som degn i Ris. Et forsvarsskrift på 31 tæt- og skønskrevne foliosider slutter han med ordene fra rigsdagen i Worms: »Her står jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig. Amen.«

Nyegaard havde, forinden han overtog embedet som degn i Ris, været lærer i Røllum og medbragte til sin nye stilling en meget god anbefaling fra sognepræsten i Ensted — Marcus Kjær. Det vides ikke, om Kjær der har bygget en gylden bro; selv omtaler han ikke det tidligere bekendtskab. Nyegård nævner i sit lange forsvarsskrift, at han havde mødt amtmand *Heltzen* i slotsporten, da han var på Brøndlund for at »producere« sin bestalling, og at kammerherren da havde sagt til ham: »Der (i Ris) vil De vist faa megen Gjenvordighed!« Som sagen udviklede sig, har amtmanden dog afgjort ikke taget parti for Nyegård. Degnens »insolente tone« og hans »utilbørlige måde at skrive på«, som det hedder i en redegørelse fra de overordnede tilsynsmyndigheder, var ikke noget for en kammerherre *Heltzen*. Men der står også i en skrivelse fra regeringen i Slesvig af 15.

1. 1866, at Nyegård i et indlæg af 5. 3. 1864 har »*pralet med sin danisme.*«

Pastor Kjær, fader til den berygtede amtsforstander Peter Kjær, har ord for at have været en mådeholden hjemmetsker. Mens han i sine indlæg til myndighederne skriver tysk, blev Nyegård ved med at bruge dansk, skønt han under forhørene indrømmer, at han kan tysk. Han kalder sine modstandere for et lille *parti*, og ser man på navnene, er det, så vidt det kan skønnes, enten tilflyttede sydfra eller hjemmetskere, 14 ialt. Derimod har over 200 sogneboere underskrevet følgende erklæring i marts 1866:

»Vi undertegnede har aldrig følt os misfornøjede over Degn Nyegaards Kaldelse til Degn og Skolelærer i Ries. Vi finde Intet Anstødeligt ved hans Person og øvrige Forhold i Kirken og ved kirkelige Leiligheder, hvorfor vi herved frasige os al Andeel i de Klager, som i Menighedens Navn maatte være rejste imod ham.«

Man kan tænke om den slags erklæringer, deres tilblivelse og vægt, som man vil: det er, som så ofte i vort grænseland, den nationalpolitiske skillelinje, der har dannet grænsen for—imod i sagen Nyegård. Med hvor megen eller liden hjemmel, lader sig vanskeligt afgøre nu.

SLESVIGSKE STUDENTER I.

Georgins Petri fra Als (?).

Blandt de første studenter, som efter Reformationen kom til Wittenberg, er Georgins Petri, hvis navn er indført i matriklen den 20. juni 1520 med hjemstavnsbetegnelsen:

Dacus Ottoniensis dioceseos, det vil sige: en dansker fra Odense stift. Sandsynligvis stammer han fra Als, som hørte til Fyns stift; 1525 blev han præst i Ketting, 1534 i Lysabbild.

Th. O. Achelis.

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
ESBJERG

DIPLOM-IS

Haderslev Telefon 1160
Vejen Telefon 3

**SønderjydsK
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Carl M. Cohr's
Sølvvarefabriker

Aktieselskab
Fredericia

Aktieselskabet

Tapetfabriken „FIONA“
FAABORG

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria
Odense

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING

Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol
Antager Frøavlere

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Skal man til og fra

benytter man
Sønderjylland
Sydfynske Jernbaner

Aksel Michelsen

Kul- og Trælasthandel
Tønder Telefon 2530-2531

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab
Tlf. 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Dyekjær & Christensen

Fiskeeksport
Ringkøbing

Hans Jensens Eftf.
Trikotagefabrik

IKAST

N. C. Kloster

Haderslev
Telf. 2210 - 2211

Th. Damberg
Cigar- & Tobaksfabriker A-S
Nykøbing M.

Alle læser

Flensborg Avis

Bindeledet over Grænsen

Storegade 24 . Tønder . Tlf. 367

B. P. Service-Station

Moderne Reparationsværksted
Benzin - Olie - Gummi
Aaben Dag og Nat

Fr. Christiansen

Torvet 4 . Tønder . Telf. 445

Aktieselskabet

Sæby Bank

SÆBY

Chr. Hansen

Blikkenslager

Lillegade 5 . Tønder . Tlf. 166

Graasten Andelsslagteri

Carl Tiedemann A/S

Træløst . Byggematerialer . Kul

Tønder Øst . Telefon 56 og 57

Åskov Møbelsnedkeri

pr. Vejen.

SØREN OLESEN

Det kgl. octr. alm.
Brandassurance-
Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skades-
forsikring

Hovedkontor

Højbroplads 10
København K
Tlf. Cent. 447

**Blenners
Dampvaskeri**

Østergade 37 . Tønder . Tlf. 398

Aktieselskabet
Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Radio

Rasmussen

Østergade 9 TØNDER Tlf. 501

**Sæby og Omegns
Sparekasse**

SÆBY

Troelsen & Poulsen

Bygnings- og Maskinsnedkeri

Strucksalle 57 . Tønder

Karsten Jørgensen

Vestergade 48 . Tønder

Baby- og Børneudstyr

Hovedkontor:

Selskabet Ejendom

Vesterbro 18 . Aalborg

B P
Service Station
Reparationsværksted
Vulkaniseringsanstalt
Benzin - Olie - Gummi
Aaben Dag og Nat
Fr. Christiansen
Aabenraavej 1 . Sønderborg
Tlf. 1495 y

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Storegade 17 . Tønder . Tlf. 45

ASMUS HANSEN

Kolonial- og Kortevarer
en gros

Haderslev

Stenus Kostskole, Holbæk

Rektor Svend Larsen

Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasie-
afdeling for Piger.

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

LOLLANDS TIDENDE

Lollands største Dagblad

Hovedkontor i Nakskov

Filialkontor i Maribo og Rødby

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største Blad

Nykøbing F.

Frølund & Wittrup

Aktieselskabet

HORSENS

Aktieselskabet
DANEXIM

Internationale Transporter

Kontorer i Padborg - Esbjerg - København
Krusaa - Frederikshavn - Flensborg samt
Gedser og Aarhus

Andreas Andresen

Intern. Spedition

Padborg

**Jydsk
Trikotagefabrik A/S**
IKAST

Sønderborg

Andelsmejeri

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

Aktieselskabet

SIMON BRØND & CO

Barnevognsfabrik

Vejen

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

H A D E R S L E V

Andreas Clausen

Bog- og Kunsthandel

Sønderborg Telefon 387

Tegn Abonnement

**PAA SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT
AASTRUPVEJ . HADERSLEV**

Annonceekspedition:

JERNBANEGADE 8 . TØNDER . TELEFON 2550

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 2. Halvaar 1947 if. Dansk
Oplagsk. **20.352 Eksempl.**

Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinderi
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 475R.

A/S Sønderjydsk
Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.
AABENRAA

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Aktieselskabet

Skive Markfrøkontor

Frøavl - Frøhandel

Skive.

Telf. 94. 2 Lin.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler
Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Adda

Korsetterne virker slankende,
sitter eminent og er beha-
gelige i Brug.

EGONS Blomster

Daglig frisk Frugt og Grønt

Tlf. 719. Østergade 40: Tønder

A. Jepsen

HERNING

Trikotagefabrik

Vestergade 43 — — Telf. 221

Specialitet: Strikvarer

GRAM

KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

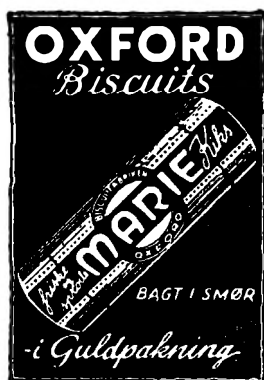
Vojens

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Horsens Folkeblad

Nettooplag 13124 Eksemplarer
Byens og Egnens største Blad

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

DANSK MASKINOPLAG A/S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

Harald Bo Bojesen

Boghandel

Telf. 3352 - 3353

A A B E N R A A

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Carl J. Ulrich & Søn

Aktieselskab

Haslev - Telefon 600